

## Β. ΑΧΩΡΙΣΤΑ ΜΟΡΙΑ

Αχώριστα μόρια λέγονται οι λέξεις που δε στέκονται μόνες τους στο λόγο, αλλά χρησιμοποιούνται στην παραγωγή άλλων λέξεων. Χωρίζονται σε λόγια (προέρχονται από την αρχαία ελληνική γλώσσα) και λαϊκά (προέρχονται από τα νέα ελληνικά).

### Θεωρία

Οι κυριότερες σημασίες των αχώριστων μορίων στη Νεοελληνική Γλώσσα.

#### Α. Λόγια αχώριστα μόρια

##### αρχι-

1. δηλώνει το επικεφαλής άτομο ανάμεσα σε άλλα της ίδιας επαγγελματικής κλίμακας, π.χ. αρχίατρος.
2. το πρόσωπο που έχει στο μεγαλύτερο βαθμό την ιδιότητα αυτού που εκφράζει το β' συνθετικό, π.χ. αρχικατάσκοπος.
3. στον υπερθετικό βαθμό την αρνητική ιδιότητα που δηλώνει το β' συνθετικό, π.χ. αρχικλέφτης, αρχιτεμπέλης.
4. την έναρξη του χρόνου που δηλώνει το β' συνθετικό, π.χ. αρχιμηνιά, αρχιχρονιά.

##### αμφι-

- 1 α. γύρω από, και από τις δυο πλευρές, π.χ. αμφίκιλος β. διπλή δυνατότητα, π.χ. αμφίδρομος, αμφίβιο.
2. για καταστάσεις ή ενέργειες αμφίβολες, που δεν είναι ξεκαθαρισμένο προς τα πού κλίνουν, π.χ. αμφίρροπος.

##### ανα-

1. δηλώνει τόπο με την έννοια του «πάνω», π.χ. άνοδος.
2. με επιτακτική σημασία, π.χ. ανακράζω.
3. με υποκοριστική σημασία, π.χ. ανάλαφρος.
4. επανάληψη, π.χ. αναβαθμολογώ

##### δια- (δι-)

- 1 α. δηλώνει κίνηση διαμέσου, από τη μια μεριά ως την άλλη, π.χ. διαπερνώ.  
β. κίνηση προς όλες τις κατευθύνσεις, π.χ. διαχέω.
2. δηλώνει ότι το προσδιοριζόμενο γίνεται μεταξύ αυτών που εκφράζει η πρωτότυπη λέξη, π.χ. διαπροσωπικός.
3. σε ρήματα και τα παράγωγά τους: α. μοιρασιά, διανομή π.χ. διανέμω, β. ασυμφωνία, π.χ. διαφέρω.
- γ. ανταγωνισμό ή αμοιβαιότητα π.χ. διαγωνίζομαι, διαπληκτίζομαι, δ. τρόπο εκτέλεσης μιας προσπάθειας, εξέλιξης, διαδικασίας, π.χ. διαμορφώνω.

4. χρόνο από την αρχή μέχρι το τέλος του διαστήματος που δηλώνεται από την πρωτότυπη λέξη, π.χ. διανυκτερεύω. *Μισαηλίδη Ν.*

5α. με επιτακτική σημασία, π.χ. διακαής / για την επιδίωξη του τέλειου αποτελέσματος μιας διαδικασίας, π.χ. διακατέχομαι.

β. με υποκοριστική λειτουργία, για να δείξει ότι αυτό που δηλώνει η πρωτότυπη λέξη γίνεται με δυσκολία, π.χ. διαβλέπω, διαφαίνεται.

**διχο-**

δηλώνει τη διαίρεση σε δύο ίσα μέρη, π.χ. διχοτόμος.

**δυσ-**

1. δηλώνει ότι το προσδιοριζόμενο δύσκολα μπορεί να δεχτεί την ενέργεια της πρωτότυπης λέξης, π.χ. δισεπίλυτος.

2. προσδίδει στην πρωτότυπη λέξη την ιδιότητα του «κακός», «άσχημος», «δυσάρεστος» κ.λπ., π.χ. δύσμορφος, δύστυχος.

3. αίρει τη θετική σημασία της πρωτότυπης λέξης, π.χ. δυσανάλογος, δυσαρμονικός.

**εισ-**

1. κίνηση ή ενέργεια προς τα μέσα ή προς το τέρμα, π.χ. εισάγω, εισβάλλω.

2. ενέργεια για ένα σκοπό, π.χ. εισηγούμαι, εισπράττω.

**εκ- (εξ-)**

1. αφαίρεση, π.χ. εξαερισμός.

2. απομάκρυνση από αυτό που δηλώνει η πρωτότυπη λέξη, π.χ. εκθρόνιση.

3. κίνηση προς τα έξω, π.χ. εκτόξευση, έξοδος

4. μεταβολή του αντικειμένου σε αυτό που εκφράζει η πρωτότυπη λέξη, π.χ. εξατμίζω, εκλαϊκεύω.

5. ως επιτακτικό, π.χ. έκπληκτος, εκμάθηση.

6. ως στερητικό, π.χ. έκτακτος, εκτονώνω.

**εν- (εμ-, εγ-, ερ-, ελ-)**

1. μέσα ή ανάμεσα ή επάνω σε αυτό που εκφράζει η πρωτότυπη λέξη, π.χ. εγκιβωτίζω, εντάσσω, ενθρονίζω 2. με τον τρόπο που εκφράζει η πρωτότυπη λέξη, π.χ. έμμισθος, έμπρακτος.

3. έχει αυτό που εκφράζει η πρωτότυπη λέξη, π.χ. έγχορδος, έμπειρος.

4. επιτακτικά, π.χ. έναστρος, εναγώνιος.

**επι- (επ-, εφ-)**

1. δηλώνει τόπο: επάνω ή το εξωτερικό στρώμα που εκφράζει η πρωτότυπη λέξη, π.χ. επιτύμβιος, επικάλυψη.

2. χρόνο: α. γι' αυτό που ακολουθεί αυτό που εκφράζει η πρωτότυπη λέξη, π.χ. επίλογος, επίγονος.

β. για τη δήλωση διάρκειας όσης δηλώνει η πρωτότυπη λέξη, π.χ. εφήμερος.

3. ποσό: α. επιτατικά, π.χ. επαυξάνω, επιταχύνω.  
β. το τελευταίο στάδιο μιας διαδικασίας, π.χ. επισφραγίζω.  
4. σκοπό, αιτία, π.χ. επιβλαβής, επίδοξος.  
5. τρόπο: α. εχθρική διάθεση, π.χ. επιτίθεμαι, β. αμοιβαία σχέση, π.χ. επικοινωνία.

ημι- *μισαηχίδη Ν.*

1. α. το ένα από τα δύο ίσα μέρη, π.χ. ημισφαίριο, ημικύκλιο.  
β. ότι η λέξη έχει σε μικρότερο βαθμό τα χαρακτηριστικά της πρωτότυπης, π.χ. ημίθεος, ημίφως.  
2. ότι στη λέξη δεν υπάρχουν όλα αλλά μερικά από τα χαρακτηριστικά του β' συνθετικού, π.χ. ημιάγριος  
3. σε επιστημονικούς όρους, π.χ. ημικυτταρίνες, ημικρανία.

περι- 1.

1. γύρω, από όλες τις μεριές, π.χ. περίμετρος, περιφράσσω.  
2. κοντά, π.χ. περιγείο, περιήλιο  
3. για κυκλική κίνηση, π.χ. περιστρέφω, περιφέρω  
4. για κίνηση χωρίς συγκεκριμένη κατεύθυνση, π.χ. περιπλανιέμαι, περιδιαβαίνω.  
5. με τη σημασία του «κρατώ μέσα», π.χ. περιέχω.  
6. σε επίθετα με επιτατική σημασία, π.χ. περιζήτητος.  
7. για να δηλώσει φροντίδα σχετική με αυτό που εκφράζει η πρωτότυπη λέξη, π.χ. περιποιούμαι, περισώζω.

συν-

1. αυτό που δηλώνει η πρωτότυπη λέξη γίνεται με τη βοήθεια κάποιου, μαζί με κάποιον, π.χ. συμπάσχω, συνοδηγός.  
2. ένωση, π.χ. συνομοσπονδία, σύνδεση, σύναψη  
3. συγκέντρωση, π.χ. συμμαζεύω, συναγωγή  
4. ομοιότητα, π.χ. συγγενής, συμμετρία  
5. επιτατικά, π.χ. συντρίβω, συνταράσσω

υπο-

- 1α. κάτω από, π.χ. υπέδαφος, υπόστρωμα.  
β. το πρόσωπο που βρίσκεται κάτω από την εξουσία άλλου, καθώς και την εκτέλεση ανάλογης πράξης, π.χ. υπόδουλος, υποτάσσω.  
γ. το πρόσωπο που βρίσκεται βαθμολογικά σε κατώτερη θέση, π.χ. υποδιευθυντής.  
2. δηλώνει ότι η ενέργεια που εκφράζει η πρωτότυπη λέξη γίνεται λίγο, κρυφά, παράνομα, π.χ. υποδηλώνω, υποκινώ.  
3α. σε μικρότερο βαθμό, π.χ. υπολειπургώ, υποσιτιζομαι.  
β. υποδιαίρεση, π.χ. υποκατάστημα, υποσύνολο.

- γ. (ιατρ.) χαμηλότερες από το κανονικό τιμές, π.χ. υπόταση, υπογλυκαιμία.  
δ. το προσδιοριζόμενο έχει σε χαμηλότερο βαθμό τις ιδιότητες που δηλώνει η πρωτότυπη λέξη, π.χ. υπόξινος, υπόλευκος.

#### Λαϊκά αχώριστα μόρια

α- (αν-, ανα-)

1. το αντίθετο από αυτό που εκφράζει η πρωτότυπη λέξη, π.χ. άκακος, άγνωστος
2. την απουσία της κατάστασης που εκφράζει η πρωτότυπη λέξη, π.χ. ανελευθερία, ανευθυνότητα

ξε-

- 1α. την αντίθετη ενέργεια από αυτή που εκφράζει η πρωτότυπη λέξη, π.χ. ξεδιψώ, ξεκλειδώνω,  
β. το τέλος της ενέργειας, κατάστασης, π.χ. ξεμουδιάζω, ξείδρώνω,  
γ. τη χρονική περίοδο, π.χ. ξεκαλοκαιριάζω, ξευχτώ,  
δ. την αφαίρεση του αντικειμένου που δηλώνει η πρωτότυπη λέξη, π.χ. ξεφλουδίζω, ξαρμυρίζω
2. έξω, π.χ. ξεχειλίζω, ξεσπιτώνω
3. με τη σημασία του «εντελώς», π.χ. ξεκουφαίνω, ξετρελαίνω.
4. με τη σημασία του «σιγά σιγά», «κρυφά», π.χ. ξεγλιστρώνω

#### Από το Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής του Ιδρύματος Μ. Τριανταφυλλίδη.

##### ΑΣΚΗΣΕΙΣ

1. Κυκλώστε τα αχώριστα μόρια στις πιο κάτω λέξεις :

αρχιμάγειρας, αμφίβιος, διασύρω, διχοτόμηση, δυσαρέσκεια, εισπνοή, εκλαμβάνω, εξαγωγή, ενυπάρχω, έμπειρος, εγγραφή, εφοπλιστής, επάρκεια, ημιτελής, περίπτερο, συνυπάρχω, συμπάσχω, υπονοώ, αδιάβαστος, ανυπόστατος, αναβρασμός, ξεπλένω.

2. Σχηματίστε σύνθετα με τα αχώριστα λαϊκά μόρια και τις παρακάτω λέξεις: α - στερητικό, ανα, ξε, αν

φλούδα

ξεφλουδίζω

φεύγω

θεμιτός

αίμα

τρυπώνω

δασώνω

πόρτα

νύχτα

αξιόπιστος

ήθος

όπλο

μπορώ  
βροχή  
ελπίζω  
οχυρώνω

**3. Να βρείτε τη σημασία του πρώτου συνθετικού των παρακάτω λέξεων:  
(συμβουλευτείτε τη θεωρία που διαβάσετε παραπάνω)**

α' συνθετικό	σημασία
άνισος	
αναιμία	
αναδάσωση	
αναπηδώνω	
ανελεύθερος	
αναρωτιέμαι	
αναλφάβητος	
ανασφάλεια	
αόρατος	
ξετρελαίνομαι	
ξεριζώνω	

**4. Να συμπληρώσετε τα κενά με πρώτο συνθετικό το δια- (δι-) ή το δυσ- ανάλογα με το νόημα.**

1. Το δ...τιχο αυτό το έγραψε ο ποιητής για τη σύντροφο του.
2. Στην παλιά μου γειτονιά ελάχιστα σπίτια ήταν δ...ώροφα.
3. Η τοπική εφημερίδα δημοσίευσε ένα δ...στηλο άρθρο για τη δραστηριότητα του σχολείου μας.
4. Να χρησιμοποιήσεις αδιάσειστα επιχειρήματα, γιατί είναι άνθρωπος δ...πιστός.
5. Παντρεύτηκε νέος και πρόλαβε ν' αποκτήσει δ...έγγονα.
6. Όλες οι προβλέψεις για το μέλλον είναι δ...οίωνες.
7. Δύσκολα βρίσκει φίλους ένας δ...τρόπος και δ...πρόσωπος άνθρωπος.

**5. Να γράψετε σύνθετες αντώνυμες λέξεις με πρώτο συνθετικό τα αχώριστα μόρια που σας δίνονται στην παρένθεση.  
(αι-, υπο-, υφ-, περι-, ομο-, ενδο-, διχο)**

#### Αντώνυμα

φυλλοβόλος	.....
αλλόθρησκος	.. ..
ομόνοια	.....
αζήτητος	.....
εξωγενής	.....
προϊστάμενος	.....

6. Σχηματίστε σύνθετες λέξεις με πρώτο συνθετικό ένα από τα εξής: α) το δι-, δισ-, από το αριθμητικό δύο β) το δυ-, θέμα του δύο γ) το δυσ- (= δύσκολος, κακός), αχώριστο μόριο, και δεύτερο συνθετικό μία από τις λέξεις που δίνονται στη στήλη.

β" συνθετικό σύνθετες λέξεις

τύχη  
πρόσωπο  
στίχος  
γένος  
πίστη  
γλώσσα  
τρόπος  
λέξη  
αρχή  
κάμπτω  
κόπτω  
εγγονός

7. Να βρείτε το πρώτο συνθετικό των παρακάτω λέξεων.  
α' συνθετικό

συγγενής  
αλεξίπτωτο  
συλλέγω  
υφήλιος  
έφιππος  
γεωγραφία  
καλλιέργεια  
μεθεόρτια  
χειροβομβίδα  
ανθυγιεινός

8. Σχολικό βιβλίο σελ. 17 Ακούω και μιλώ, άσκηση 1.

9. Σχολικό βιβλίο σελ. 19 Διαβάζω και γράφω, ασκήσεις 1, 2 και 3.

